

foto's Geert van Duinhoven (links Van Wijngeeren, rechts Luttikhuis)

Een onverwacht floristisch eldorado

De Heidenhoekse Vloed is in minder dan zeven jaar uitgegroeid tot een van de soortrijkste natuurgebieden van Nederland. En dat terwijl het helemaal niet de bedoeling was dat hier een schraal blauwgrasland zou komen. Eigenlijk was hier een 'gewoon' elzen- en wilgenbroekbos gepland. Door toeval, oplettendheid en een beetje geluk, beheert Staatsbosbeheer nu een belangrijk natuurgebied dat bij botanici inmiddels grote bekendheid geniet. Frits van Wijngeeren en Albert Luttikhuis vertellen hoe de vondst van teer guichelheil het hele plan voor dit gebied op zijn kop zette.

— Geert van Duinhoven en Harrie Weersink

Het leek er op dat het een 'gewoon natuurontwikkelingsproject' zou gaan worden. Na de inrichting door de ruilverkaveling kreeg Staatsbosbeheer het terrein, 3 kilometer ten noord-oosten van Doetinchem gelegen, toegewezen. De top laag eraf, en het gebied zou dichtgroeien met elzen en wilgenbos. Wel zouden er een paar poelen worden gegraven voor boomkijkers. Direct rondom die poelen zou Staatsbosbeheer blijven maaien.

Het project kwam op het goeie moment want de vuilstort van het nabijgelegen Zelhem had afdekgrond nodig. En dus kon heel goedkoop ongeveer zestien hectare worden afgegraven. Uiteindelijk is er zo'n 55.000 kubieke meter zwarte grond afgevoerd. Aanzienlijk meer zelfs dan aanvankelijk was gedacht, omdat de grond zo goedkoop kon worden afgevoerd. Maar toen het werk klaar was, waarschuwde opzichter Albert Luttikhuis de boswach-

ter inventarisatie en monitoring Frits van Wijngeeren. Het zou namelijk best wel eens heel leuk kunnen worden daar in de Heidenhoekse Vloed. Luttikhuis had in Twente dit soort projecten al eens vaker gedaan en dacht dat hier ook wel eens onverwachte dingen zouden kunnen gaan gebeuren. Nog in hetzelfde jaar dat alles tussen de dertig en zestig centimeter was afgetopt, vond Van Wijngeeren het uiterst zeldzame teer guichelheil, alpenrus,

wijdbloeiende rus ondergedoken moeras-scherm. En toen werd het opeens een heel ander natuurontwikkelingsproject als gepland.

Frits van Wijngeeren neemt ons mee naar het 30 hectare grote natuurgebied de Heidenhoekse Vloed. Eerlijk gezegd, als je er nietsvermoedend langs rijdt, valt het gebied niet eens op. Vanaf de weg zijn de afgeplagde delen te zien, met daaromheen wat recent in-

geplante struwelen en verderop een wat ouder bos. Rondom de eerste percelen die je ziet, ligt een pad van een meter of vijf breed. Het ligt een halve meter hoger dan de afgeplagde delen. “Dat teer guichelheil heeft ons hele plan omgegooid”, vertelt Van Wijngeeren. “Want dat plantje wilde we hier natuurlijk wel behouden. Maar door aan het oorspronkelijk plan vast te houden, zou er bos komen en zou de soort vrijwel onmiddellijk verdwijnen. Dus moesten we de plannen omgooien. Zondermeer de moeite waard: de laatste Gelderse vondst van teer

guichelheil dateert van honderd jaar geleden uit de buurt van Ruurlo. Dat heeft dus meer dan honderd jaar in de zaadbank opgeslagen gezeten. We hebben toen besloten om hier de bosvorming tegen te gaan door een keer per jaar te gaan maaien. En dat heeft erg goed uitgepakt”.

Teer guichelheil heeft zich inmiddels definitief gevestigd en we hoeven dan tijdens ons bezoek niet eens veel moeite te doen om het minuscule plantje te vinden. Maar dat is nog niet alles. De Heidenhoekse Vloed is uitgegroeid tot een floristisch Eldorado. Van Wijngeeren is erg trots op de vele bijzondere plantensoorten die er sinds 1997 inmiddels zijn gevonden: parnassia, pilvaren, dwergrus, draadgentiaan, klokjesgentiaan, moeraswolfsklauw, moeraswespenorchis, melkvioltje, dwergrus en dwergbies. Om maar eens wat te noemen. Want ook mossendeskundigen mogen graag naar dit gebied komen, net als insectenkenners. En ondertussen is het hier ‘s avonds een kabaal van jewelste omdat de boomkijkers inmiddels hun plek hebben gevonden en in steeds grotere getale hier leven en voortplanten.

Overigens wil Van Wijngeeren wel even kwijt dat de geruchten over het uitzaaien absoluut niet waar zijn. “Er is wel gesuggereerd dat wij hebben uitgezaaid. Dat is in ieder geval niet waar, Staatsbosbeheer doet dat niet. Wat particulier doen, kan ik natuurlijk niet precies controleren maar het lijkt me uiterst onwarschijnlijk dat mensen dat doen. Ik ga er gewoon van uit dat deze soorten nog in de zaadbank zaten en nu weer massaal terug komen.”

Landschappelijk is de Heidenhoekse Vloed

mooi, maar eerlijk is eerlijk ook weer niet echt bijzonder. Het is vooral de soortenrijkdom die het tot een geliefde en unieke plek maakt. Waarom lukt hier iets wat op veel andere plekken niet zomaar lukt? Van Wijngeeren: “Het eerste geluk is natuurlijk dat de vuilstort op het juiste moment onze zwarte grond kon gebruiken. Daardoor hoefden we niet zuinig te doen bij het afgraven. Een tweede grote voordeel hier is de waterkwaliteit. We inunderen het gebied elk jaar en hele grote delen staan dan een paar maanden onder water. Eind april, begin mei, voeren we het overtollige water af om verzuring tegen te gaan. De belangrijkste reden om het gebied onder water te zetten is dat de successie elk jaar weer even wordt teruggedet. Zoals je ziet zijn er overal, ook na zeven jaar dus, nog

open, kale plekken. Daar kunnen pioniersvegetaties groeien.”

“Een ander ‘geluk’ is dat we net op tijd inzaagen dat we niet te diep moesten afgraven”, vertelt Luttikhuis. “We hadden van te voren alles zo goed mogelijk met de kraanmachinist afgesproken, maar in het veld vertelde de beste man tijdens het graven dat hij er ‘voor de zekerheid nog overal maar een extra bak heeft uitgehaald. Dan komt het grondwater weer naar boven’. Ondertussen vernielde hij op die plekken wel de zaadbank. Maar goed, daar hebben we dus van geleerd en deze te diep afgegraven plekken laten nu ook duidelijk in de praktijk zien dat je de zaadbank plaatselijk kunt vernielen. Op die plekken is de vegetatie namelijk veel minder interessant dan elders. Ook is een aantal poelen te diep uitgegraven met als gevolg dat die nu te diep zijn voor de boomkijkers. Voor de boomkijkers moet een poel tenminste om de paar jaar helemaal droogvallen in de zomer zodat er in ieder geval geen vis in kan overleven. Vis is funest voor de kikkers. Het grappige is dat de boomkijkers zich nu vooral voortplanten in de lage delen van het geplagde gebied waar nog net lang genoeg water staat.”

En daarnaast is er nog het geluk dat de waterkwaliteit hier prima is. Van Wijngeeren heeft in het begin nog wel eens geprobeerd om heel precies alle kwelplekken te inventariseren. Maar dat was bijna ondoenlijk, op zoveel plaatsen kwam hij de kenmerkende ‘oliefilmpjes’ tegen. “De pH van het water komt hier in ieder geval nooit onder de 6 en regelmatig meet ik een pH van 9. Dat is toch heel mooi voor zo’n gebied, vind ik.”

Dat hier altijd veel kwel naar boven is gekomen, is ook nog wel te zien aan het huidige vegetatiepatroon. Om de tien meter ligt een oude sloot die nog herkenbaar is aan een andere vegetatie. Er moet hier vroeger ontzettend veel werk verzet zijn en veel sloten gegraven om al het water af te voeren.

Via het Boelekeerlpad lopen we naar een tweede deel van het gebied, gescheiden door een bosperceel dat in particuliere handen is. Het pad is genoemd naar de ‘boelekeerl’, een boeman waarmee in vroeger tijden kinderen angst werd aangejaagd om ze op die manier bij putten, sloten en poelen vandaan te houden: “De boelekeerl zit onder ‘t vlonder, doarumme meug i-j nooit dichte bi-j ‘t water of bi-j de kolk

kommen”. Een leuk verhaal, dat ook nog een refereert aan de natte omstandigheden die hier waarschijnlijk altijd zijn geweest. Daarnaast is ook het verhaal van het pad zelf de moeite waard. Tijdens deze middag komen we regelmatig wandelaars tegen. Natuurlijk zijn er onder de wandelaars de nodige botanici die op zoek zijn naar de zeldzame soorten waar de Heidenhoekse Vloed inmiddels bekend om staat. Maar volgens Van Wijngeeren en Luttkhuis hebben inmiddels ook veel gewone wandelaars het gebied ontdekt. Er is een vereniging opgericht die samen met Staatsbosbeheer, het waterschap en de gemeente een route van ongeveer zes kilometer heeft aangelegd. De route gaat grotendeels over de brede stroken grond die in 1997 niet zijn afgeplagd maar als een soort buffer dienst doen.

Van Wijngeeren: “Dat pad en die vereniging laten zien dat er veel draagvlak voor het project is. Het is echt een pad van de mensen zelf. Zij onderhouden het ook. Mensen kennen daarvoor ook het project en waarderen het des te meer. Dat is ook wel nodig want het is en blijft natuurlijk een kwetsbaar gebied. We kunnen niet hebben dat mensen massaal dwars over de kwetsbare vegetatie lopen. Maar daar hebben we gelukkig nauwelijks last van. De boeren waren in het begin sceptisch en die vonden het natuurlijk maar raar. Maar nu ze zien wat het afplaggen oplevert en hoe onverwacht dat voor iedereen was, nu vinden zij het ook allemaal prima en weten ze het te waarderen.”

Een stuk verderop is een perceel zich aan het ontwikkelen tot een heideveld. Tussendoor bloeit de stekelbrem. Aan Van Wijngeeren vragen we of hij denkt dat dit gebied er over tien jaar nog steeds hetzelfde uit ziet. Zijn het eenmaal per jaar maaien en het regelmatig in- en uitschillen voldoende om de huidige situatie min of meer in stand te houden? “Ik denk het wel. Met deze maatregelen kunnen we het dichtgroeien effectief tegengaan. Alleen of we hier een mooie heidevegetatie kunnen ontwikkelen vraag ik me af. Elk jaar maaien we namelijk, samen met de opslag van berk en els, ook de heide af. Dat is een lastig praktisch probleem waar je tegenaan loopt als je wel de opslag kwijt wilt maar niet de heide. Ik weet nog niet hoe we op een goede manier de verbossing tegen kunnen gaan en tegelijkertijd de heide alle ruimte geven. Een handmaaier is geen optie want veel

te duur. En begrazen is al helemaal geen optie want daarmee ben je meteen alle bijzondere soorten kwijt.”

En hoe nu verder? Het ziet er allemaal redelijk af uit. Heeft Van Wijngeeren nog wensen of ideeën voor de toekomst? “De Heidenhoekse Vloed is volgens mij inderdaad af. Hier en daar zullen we nog wel eens wat doen maar in grote lijnen kan het zich nu verder ontwikkelen. Er

we in soortgelijke projecten op moeten letten: hoe zit het bijvoorbeeld met de zaadbank, hoe diep zit deze en hoe is het met de waterkwaliteit? Een gedegen vooronderzoek kan heel erg nuttig zijn.”

En verder wil Van Wijngeeren nog wel de nodige aandacht besteden aan de boomkijkers. Het lijkt er op dat zich hier een stabiele populatie gaat ontwikkelen. “Maar vervolgens moeten die kikkers wel de mogelijkheid hebben om

zijn nog wel wat percelen die we op termijn bij dit natuurgebied kunnen trekken als die te koop zijn en wij geld hebben. Wat betreft het huidige gebied, denk ik dat we misschien ooit nog wat doen aan de steilrandjes tussen het geplagde en het niet geplagde deel en ook de overgangen tussen de gemaaide delen en de singels. Die overgangen zijn nu hier en daar wat abrupt en zien er kunstmatig uit. Maar verder denk ik dat we vooral onze ervaringen moeten gebruiken in andere projecten. We hebben hier geluk gehad, maar we weten nu wel waar

ook naar elders te gaan. Er is wat dat betreft nog wel het nodige te doen aan het inrichten van de zogenaamde ‘steppingstones’. Want dan kan de Heidenhoekse Vloed echt een belangrijke functie vervullen als uitvalsbasis van heel bijzondere en zeldzame soorten. ♦

Geert van Duinhoven en Harrie Weersink zijn redactie-lid van het Vakblad Natuur Bos Landschap.